

Баасы
келишимдик
баада

ЖАЛАЛ-АБАД
АКК

Февраль
2022-жыл
№1 (218)

Белес

Биздин сунуш - сизге киреше!

Жалал-Абад Айылдык Консультациялык кызматтын гезити

"Көк-Арт уну" сатылат!

Өзүбүздүн өндүрүштү колдойлу!!!

Жогорку, 1чи, 2чи сорттору
биригип бир капта!

БААСЫ - 1800 сом.

Буудайдын клейковинасы 30%.
Буудай Сузак районуна караштуу
"Көк-Арт" өрөөнүнүн кайракы
аянттарында өстүрүлгөн.

ЧАЛЫҢЫЗДАР - 0770-830-102.

Дареги: Жалал-Абад шаары,
Курманбек көч., 10.

Мына ушинтип көз ачып жумганча 2022-жылдын жаз айлары да кирип келди. Айылдарда дыйкандар жазгы талаа иштерине камданып жаткан учуру. Аны менен бирге дыйкандар чакан бакчаларына күнүмдүк тамак-ашка пайдалануу үчүн жашылчаларды өстүрүүдө кайсы үрөндөрдү өстүрсөм, кандай бак көчөттөрүн тиксем деп ойлонуп турган кези. Биз да болсо үрөндөрдү, бак көчөттөрүн дыйкандар өз убагында тигип калышсын деген максатта иш чараларыбызды жүргүзө баштадык.

Долбоор алкагында тандалып алынган Базар-Коргон, Ноокен, Аксы жана Ала-Бука райондорунда тамак-аш коопсуздугуна муктаж болгон аялдардан жана аз камсыз үй-бүлөлөрдөн өз ара жардамдашуу топторун түзүү иш-чараларын жүргүзүүдөбүз. 2022-жылы планыбыз боюнча аялдардан жана аз камсыз үй-бүлөлөрдөн 66 өз ара жардамдашуу топторун түзүп, райондук консультанттарыбыз тарабынан уставдары иштелип чыгып, багытына жараша долбоор тарабынан материалдык колдоо алышты.

ЖАЗГЫ ЖУМУШТАР КЫЗУУ БАШТАЛДЫ

АЛАР:

1. Жашылчанын 7 түрүн өстүрүү – 14 топ.
2. Жеже багуу – 4 топ.
3. Мөмө-жемиштерди кургатуу – 8 топ.
4. Жашылчалардан үрөн чыгаруу – 11 топ.
5. Биогумус өндүрүү – 16 топ.
6. Багбанчылык – 6 топ.
7. Өндүргөн продукцияларын сатуу – 6 топ.
8. Жыгачтуу күнөскана – 1 топ.

Эскерте кетсек бул долбоор 2021-жылы март-февраль айында башталып, 61 өз ара жардамдашуу топтору менен иш алып барылды. Түзүлгөн топтор багытына жараша колдоолорду алышып, атайын тийиштүү окуу тренингдерден өтүшкөн.

Жайында, күзүндө жогорудагы аталган топтордун ийгиликтери менен бөлүшүп турабыз!

Бул иш-чаралар Fair and Sustainable Development Solutions (FSDS) коомдук фондунун колдоосу менен «Жалал-Абад облусундагы жергиликтүү калктын тамак-аш коопсуздугун жакшыртуу» долбоорунун алкагында Жалал-Абад региондук Айылдык консультациялык кызматы менен жүзөгө ашырылып жатат.

Аскаат ТОКТОСУНОВ,
долбоордун координатору

2-бет

Суу башкарган...

3-бет

Министрлик...

4-бет

Кызмат жакшырды...

5-бет

Таза суу...

7-бет

Көчөт отургузуу...

Бутоонун пайдасы эмнеде?

- ▲ Мөмөлүү-дарак мол түшүм берет.
- ▲ Дарактар узакка жашайт.
- ▲ Илдет жана зыянкечтерден коргойт.

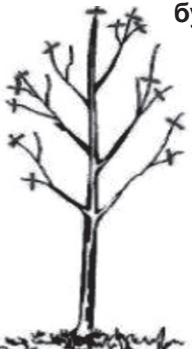
ДАРАКТАРДЫ КАЧАН БУТОО КЕРЕК?

Жазгы (март), жайкы (август), кышкы (февраль) буттоодо дарактар өсүп жатканда бутаса өсүүсү токтойт. Жоон бутактарды дарак уктап жаткан учурда, суу жүгүрө электе бутап калуу зарыл!

ФОРМАГА КЕЛТИРИП АЛУУ КЕРЕК.

- ▲ Чыны түрүндө
- ▲ Елка түрүндө
- ▲ Табак сыяктуу жайылган түрдө

Чыгыштан батышты карай, күн чыккандан баштап батканга чейин ар бир бутакка күндүн нуру тегиз тие тургандай кылып бутактарды ачуу керек.

1 жылдык бутактарды кыскартуу.

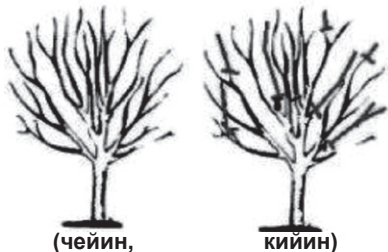
Дарактын кронасын сүрөттөгүдөй формага келтирүү.

Санитардык бутоо

КАНТИП БУТАЙТ?

Санитардык тазалоо күздө жүргүзүлөт. Кургап калган, зака жеген же куурап бара жаткан бутактары алынат. Түшпөй калган жалбырактарды, мөмөлөрдү түшүрүү керек. Х формасында өсүп жаткан шактар алынат, себеби алар бири-бирине зыян берип, илдетке чалдыктырат. Илдетке чалдыккан шактар жерге түшө электен мурда алып ташташ керек. Жараланган шактарды дарылоо зарыл. Мөмөлүү даракты жашартат – эски шактар алынып жаш, мол түшүм бере турган шактарга мүмкүнчүлүк жаратуу (жылына 3/1 гана алынат, андан ашпашы керек). 45 градустыгы күчтүү шактар калтырылат (ал шактар оор түшүмдү көтөрөт). Төмөн жакка карап же тике өскөн шактар алынат алардын күчү мөмөгө берилет – бул мөмөлөргө пайдалуу. Мөмөлүү шактар сакталып керексиз шактар алынат.

(Чейин, кийин) Дарактын азрациясын жакшыртуу үчүн бутоо

Карт дарактарды жашартуу

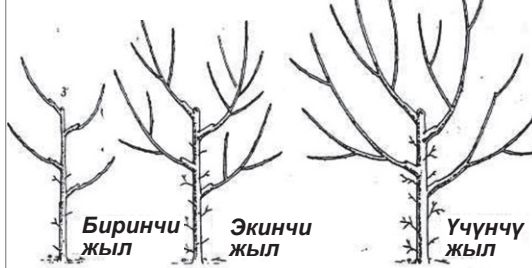
Табак түрүндө

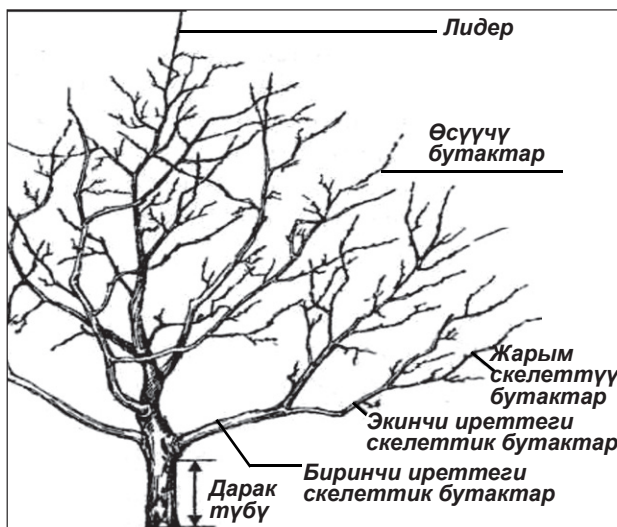
Чыны түрүндө

Жараланган бутакты садовый вар же дарак майы менен шыбап коюңуз?

Ваза түрүндө бутоо ыкмасы

Бутоо үчүн керектүү шаймандар

Кыргыз Республикасынын Өкмөтүнө караштуу Суу ресурстары мамлекеттик агенттиги

Сары-Өзөн Чүйдө суу башкарган Кундуз айым

Кундуз айым кесиптештери менен иш үстүндө.

Сары-Өзөн Чүйдүн, Чүй районуна караштуу сугат сууларын дыйкандарга жеткирип берүү кызматын “Карагул-Ата” СПАсы 2015-жылы уюшулгандан тартып жүргүзүп келет. СПАнын жумуштары ар кандай жүйөлүү себептерге байланыштуу жакшы жүрбөй, 2018-жылы айылдык жалпы жыйында СПАнын директорлугуна Махмуд Абдыракманов, бухгалтерине Кундуз Бекишева шайланышып, СПАнын иши алга жылып баштаган. Себеби ошол мезгилдеги Чүй райондук СПАларды колдоо бөлүмүнүн жетекчиси Карагоджаев Азат менен бир команда болушуп, дыйкандарга сугат суусун канткенде өз убагында жеткирип беребиз деп талбай эмгектенишкен.

Айрыкча Кундуз айымдын салымы өтө чоң. Себеби дыйкандарга сугат сууну берүүнүн тартиптерин, эсеп-кысап журналдарды кандай жүргүзүү керектигин так аткарып, дыйкандардын алкыш кептерин угуп келет.

Кундуз айым балдарынын мээримдүү апасы, жолдошу Махмуддун сүйүктүү жары. Убагында А.Токтоналиев атындагы Бишкек финансы-экономикалык техникумуна тапшырып “Банк ишинин адиси” кесибине ээ болду. Андан соң билимдин аркасынан түшүп Эл аралык башкаруу, укук, финансы жана бизнес академиясын (МАУПФиБ) “Бухгалтердик эсепке алуу, талдоо жана аудит” боюнча адистигин ийгиликтүү аяктап, жогорку билим алган.

2006-2018-жылдар аралыгында банк тармагында эмгектенип, турмуштук, кесиптик тажрыйба топтоду. Азыркы күндө “Карагул-Ата” СПАнын бухгалтери болуп үзүрлүү эмгектенип келет.

Чүйдө СПАнын иштери сезондук эсептелинип, жаз айынын алгачкы айларынан тартып, кеч күзгө чейин дыйкандарга сугат

сууларын жеткирип берүү менен алектенишет. Алардын арасында Кундуз айым дагы эртеден кечке дыйкандардан суугат үчүн арыздарды кабыл алып, мураптар менен тыгыз байланышта болуп, сууну бөлүштүрүшөт. Жыйынтыгында Чүй айылына караштуу ар бир дыйкан сугат сууларын убагында алып, багып өстүргөн айыл чарба өсүмдүктөрдөн жогорку түшүм алганга жетишип, ар бир дыйкандын жашоо шарттары жакшырса деген тилек кылышат.

Кундуз айым жеке ишкерлик менен дагы алектенип, чакан ишкана ачып элге күнүмдүк керектелүүчү тамак-аш менен дагы камсыз кылып турат.

2018-2022-жылдар аралыгында “Карагул-Ата” СПАсы жергиликтүү, регионалдык жана башка уюмдар менен кызматташып келишет. Айрыкча аткаруу комитетинде иштеген СПАнын директору Махмуд Абдыракманов менен бухгалтер Кундуз Бекишеванын талыкпас эмгегинин аркасында мамлекеттик, эл аралык уюмдар менен тыгыз байланышта болушту. 2021-жылы Мамлекеттик суу ресурстары агенттигинин астындагы долбоорлорду башкаруу бөлүмүнүн «Суу ресурстарынын климаттын өзгөрүшүнө жана табигый кырсыктарга туруктуулугун жогорулатуу» долбоордун тизмесине кирип, ички чарбалык каналдарды кайра куруу, фермерлердин билим деңгээлдерин жогорулатуу боюнча иш жүрүүдө.

Долбоор алкагында жүргүзүлүп жаткан иш-чараларга дагы Кундуз айым активдүүлүгүн көрсөтүп, ар кандай семинар-тренинг, окууларга катышып, алган билимин дыйкандарга жайылтууда чоң салымын кошууда.

Маектешкен, АЛИМБЕК кызы Жийдегул

Кыргыз Республикасынын
Айыл чарба министрлиги

Айыл чарба министрлигинин жаңылыктары

САУД АРАВИЯ ПАДЫШАЧЫЛЫГЫНДА (САП) АТА МЕКЕНДИК ӨНДҮРҮҮЧҮЛӨРДҮН ПРОДУКЦИЯСЫНЫН ЖАРМАНКЕСИ ӨТКӨРҮЛҮДӨ

2022-жылдын 24-февралында Сауд Аравия падышачылыгынын борборундагы "Digital City" аянтында ата мекендик продукциянын биринчи жарманкесинин ачылыш аземи болуп өттү.

Бул иш-чара төрт күнгө созулуп, ага Кыргызстандын 35тен ашык ата мекендик компаниялар катышууда.

Ата мекендик продукциянын жарманкеси маданий өзгөчөлүктү жана туристтик компанияларды камтып, Сауд Аравиянын инновациялык каласынын борборун кыргыз

колоритине бөлөп, натыйжада ата мекендик айыл чарба продукциясын экспорттоого жана жаңы кызматтарын көрсөтүүгө мүмкүнчүлүктөрдү ачат.

Уюштуруучулар: Кыргыз Республикасынын Инвестициялар жана өнүктүрүү агенттиги, Кыргыз Республикасынын Айыл чарба министрлиги, Айлана-чөйрөнү коргоо министрлиги, Маданият, маалымат, спорт жана жаштар саясаты министрлиги, Кыргыз Республикасынын САП элчилигинин колдоосу менен, БУУӨПнын "Соодага жардам" долбоору.

КАЗАКСТАН РЕСПУБЛИКАСЫНАН 1,0 МИҢ ТОННА "КАРАБАЛЫК-20" СОРТУНУН ЭЛИТА РЕПРОДУКЦИЯСЫНДАГЫ ЖАЗДЫК БУУДАЙДЫН СЕРТИФИКАТТАЛГАН ҮРӨНҮ ТЕМИР ЖОЛ АРКЫЛУУ КЕЛЕТ

Калкыбыздын унга болгон керектөөсүн камсыздоо максатында Кыргыз Республикасы менен Казакстан Республикасынын ортосундагы эки тараптуу өкмөттөр аралык кызматташтыктын комиссиясынын келишимдерине ылайык, Казакстан Республикасынан 1,0 миң тонна "Карабалык-20" сортунун элита репродукциясындагы жаздык буудайдын сертифицикталган үрөнү темир жол аркылуу келет.

Учурда буудай үрөндөрү 50,0 кг капка толтурулуп, вагондорго толук жүктөлүп, биринчи партиясы ушул жылдын 2-мартына чейин Кыргыз Республикасынын ӨКМ МРФна караштуу «Карасуу-Дан-Азык», Жалал-Абаддагы «Азрат-Айыб» ААК, Кара-Балта «Дан» мамлекеттик ишканасына жана Бишкек борбордук базасына жана Балыкчы шаарына келүүсү күтүлүүдө.

Аталган буудайдын жаңы сорту кургакчылыкка ылайыкталып баасы-45,3 сомдон, "Айыл Банк" ачык акционердик коому (макулдашуу боюнча) аркылуу үрөнчүлүк чарбаларга жана айылдык товар өндүрүүчүлөргө 4,5 пайыздык чен менен мурунку алган насыясына карабастан, 300 миң сомго чейин күрөөсүз эки жылдык мөөнөт менен берилет.

МИНИСТР А.С. ДЖАНЫБЕКОВДУН КОРЕЯ ЭЛ АРАЛЫК КЫЗМАТТАШТЫК АГЕНТТИГИНИН КЫРГЫЗ РЕСПУБЛИКАСЫНДАГЫ ӨКҮЛЧҮЛҮГҮНҮН (КОИСА) ДИРЕКТОРУ ДЖОНГСУ ЛИ БАШЫНДА ТУРГАН ӨКҮЛДӨРҮ МЕНЕН ЖОЛУГУШУУСУ БОЛУП ӨТТҮ

Жолугушунун жүрүшүндө тараптар логистикалык жана маркетинг борборунун курулушунун өз мөөнөтүндө, сапаттуу бүтүүсүнүн зарылчылыгы, ошондой эле "Кыргыз Республикасынын айыл аймактарын комплекстүү өнүктүрүү долбоору" боюнча Үч тараптуу Меморандумду түзүүнүн маанилүүлүгүн талкуулашты.

Жолугушууга корей уюму тарабынан Корея Эл аралык

Кызматташтык Агенттигинин Кыргыз Республикасындагы Өкүлчүлүгүнүн директорунун орун басары Энхи Хонг, долбоорлор боюнча координатор И Су О жана Менеджердин Ассистенти Айсалкин Эмилбекова катышты. Министрлик тарабынан Органикалык айыл чарба департаментинин директору Б. Аскералиева, Эл аралык кызматташтык бөлүмүнүн башкы адиси Нурамин уулу К. катышты.

АЙЫЛ ЧАРБА МИНИСТРИ ДЖАНЫБЕКОВ А.С. ВЕНГРИЯЛЫК FULMER ARIARY СООДА-ӨНДҮРҮШТҮК КОМПАНИЯСЫ МЕНЕН КЫРГЫЗ БАЛЫН ЕВРОПА БИРИМДИГИНЕ ЭКСПОРТОО БОЮНЧА СҮЙЛӨШҮҮЛӨР БОЛУП ӨТТҮ

2022-жылдын 2-февралында Кыргыз Республикасынын Айыл чарба министри Джаныбеков А.С. венгриялык Fulmer Ariary соода-өндүрүштүк компаниясы менен кыргыз балын Европа биримдигине экспорттоо боюнча сүйлөшүүлөр болуп өттү. Венгриялык компания кыргыз балынын сапатын экологиялык жактан таза продукт катары жогору баалап, Европа рыногунда сатуу менен Венгрияга продукцияны импорттоого кызыкдар экенин билдирди.

Өз кезегинде министр Аскарбек Джаныбеков республикада бал өндүрүүнүн жогорку потенциалын жана бул тармактын Европа рыногунун жогорку сапаттагы экологиялык таза продукцияга

болгон суроо-талабын канааттандырууга даярдыгын белгиледи.

Министр ошондой эле кыргыз балын Евро Биримдикке экспорттоого коюлган тыюуну алып салуу боюнча бардык чаралар көрүлүп жатканын ишендирди.

Сүйлөшүүлөрдүн жүрүшүндө Венгрия-Кыргыз өнүктүрүү фондунун башкармалыгынын төрагасы Т.Эркинов бул багытта мындан аркы кызматташуунун жана колдоонун маанилүүлүгүн, анын ичинде Фонд тарабынан мүмкүн болуучу каржылоону белгиледи.

"Fulmer Ariary" компаниясы Кыргызстанга Венгрия-Кыргыз өнүктүрүү фондунун чакыруусу менен келген. Компаниянын иш сапарынын алкагында ата ме-

кендик бал экспорттоочулары менен бир катар жолугушуулар, ошондой эле КРнын Чүй, Нарын, Ысык-Көл жана Ош облустарынын балчылары менен жолугушуулар пландаштырылган.

Маалымат үчүн:

Fulmer Ariary 1926-жылы негизделген. Компания бал өндүрүү боюнча Европадагы лидерлердин бири. Балды кайра иштетүүчү фабрика Дунавваршан шаарында (Венгрия) жайгашкан. Ишкана жылына 4000 тонна бал өндүрүп, кайра иштетип, сатат. Бул компаниянын өзгөчөлүгү аарычылар менен түздөн-түз иштешүү, сапатты көзөмөлдөөнүн жогорку деңгээли жана европалык стандарттарга шайкештиги болуп эсептелет.

КЫРГЫЗ РЕСПУБЛИКАСЫНЫН АЙМАГЫНДА ПАЙДАЛАНУУГА УРУКСАТ БЕРИЛГЕН СОРТТОРДУН ЖАНА ГИБРИДЕРДИН МАМЛЕКЕТТИК ТИЗМЕСИ

2022-жылдын 1-январынан тартып Кыргыз Республикасынын аймагында пайдаланууга уруксат берилген өсүмдүктөрдүн сортторунун жана гибридинин ресурстары көрсөтүлгөн. Мындан сырткары, басылышта 2022-жылы пайдаланууга перспективдүү деп табылган айыл чарба өсүмдүктөрүнүн жаңы сортторунун жана гибридинин тизмеси киргизилген. Сорттордун жана гибридинин тизмеги алфавит тартиби боюнча жайгаштырылып, айыл чарба өсүмдүктөрүнүн уруулары жана түрлөр пайдалануу багытына ылайык топторго бириктирилип, чарба баалуулугуна ылайык тизмектештирилген.

Мамлекеттик тизмеге киргизилген сорттор тууралуу төмөндөгүдөй маалыматтар берилген:

▲ Катар иреттик саны, сорттун аталышы;

▲ Мамтизмге киргизилген жыл;

▲ Пайдаланууга уруксат берилген аймактын иреттик саны;

▲ Сорттун оригинаторунун иреттик саны, айрым айыл чарба өсүмдүктөргө чарбалык-биологиялык мүнөздөмө берилген жана алар тийиштүү сыр белги менен белгиленген.

▲ Патенттелген сорттор © белгиси менен белгиленген. Сорттордун патент ээлери Кыргыз Республикасынын "Селекциялык жетишкендиктерди укуктук коргоо жөнүндө" мыйзамына ылайык, сорттордун пайдалануусуна өзгөчө укукка ээ.

7 аймакта пайдаланууга сунушталган (3-тиркеме), айыл

чарба өсүмдүктөрүнүн негизги сорттору жана гибридинин андан тышкары көрсөтүлгөн сорттор Кыргызстандын бардык аймактарында өстүрүүгө жарактуу (андай сорттор "Колдонууга уруксат берилген аймактар" тиктилкеде "****" белгиси менен белгиленген).

Мамлекеттик тизмеге сортторду жана гибридинин киргизүү жана тизмеден алып таштоо сунушун Айыл чарба министрлигинин бекитүүсүнүн негизинде айыл чарба өсүмдүктөрүнүн экспертиза-лоо департаменти иш алып барат. Мамлекеттик тизмеге киргизилген сортторду Кыргыз Республикасынын аймагында көбөйтүүгө, четтен киргизүүгө, өлкө ичинде үрөнүн сатууга жана жайылтууга укук берет. Департамент тизмекке кирген сорттордун үрөнүн жана көчөт материалдарын тастыктап, алардын сорттук тазалыгын, келип чыгышын жана айдоо сапатын ырастоочу тийиштүү документтерди дайындайт.

Европа Биримдиги менен биргеликте каржыланат

германия
КЫЗМАТТАШТЫГЫ
 DEUTSCHE ZUSAMMENARBEIT

Аткаруучу:

giz Deutsche Gesellschaft für Internationale Zusammenarbeit (GIZ) GmbH

СУГАТ СУУНУ ЖЕТКИРҮҮ КЫЗМАТЫ ЖАКШЫРДЫ

Багыш АӨнө караштуу "Достук-Багыш-Суу" СПАсы 2006-жылы түзүлгөн. 2016-жылы Жолболдуев Акылжан директор болуп шайланып, иштей баштаган. Ошол кезде СПАда 180-200 мүчө болсо, бюджетти 600 000 сом болчу. Долбоорго чейин тизмеде "зондук өкүлдөрдүн" аты-жөнү эле жазылып, иштешчү эмес. Элдин СПА боюнча маалыматы жок болчу. СПАнын "Жалпы Жыйыны" өткөрүлбөй, коомдук угууда эле суроолорго жооп берилчү экен.

Долбоордун таасири менен 2021-жылы СПАнын бюджетти 1 123 000ге жетти, 523 мүчө болду. Долбоор алкагында СПАга консультанттар жана эксперттер анализ жасап түшүндүрүү иштери жүргөндөн кийин чыр чатакты чечүүчү, текшерүү комиссиясы, зондук өкүлдөргө жаңы 37 өкүл, анын ичинен 8 (22%) аялдар шайланды. Өзүн-өзү баалоо ишчарасы өткөрүлгөндөн, тренингердерден кийин элдин СПА боюнча түшүнүгү пайда боло баштады.

СПАнын директорунун айтымында, долбоордун таасири менен СПАда ийгиликтер жарала баштаган. Мисалы, эл дагы, СПАнын аткаруу органдары дагы укуктарыбызды, милдеттерибизди билдик. СПАнын Башкаруу органы "Жалпы Чогулуш" жана "Суу пайдалануучулар" экенин билген эмеспиз. Мурда АӨкө, Айылдык Кеңешке отчет берип келгенбиз. Эми болсо "Жалпы Чогулушка" 2021-жылы аткарылган иштердин жыйынтыгын жана 2022-жылы аткарылчу жумуштарды пландоо үчүн алдын ала суу пайдалануучуларга "чакыруу кат" таркатып, аларды кулактандырып жатабыз. Бул да болсо долбоордун бизге тийгизген оң таасири болду десе жаңылышпайм.

КЕЛЕЧЕККЕ ПЛАНДАР:

Дагы да долбоорлор менен иштешип, сугат суу жеткирүү кызматын жакшыртуу. СПАнын түзүмү бекемделип, долбоорлорго жакшы көңүл буруп, долбоор тартуу. Буга чейин компьютер жабдыктарын "сугат сууга кызмат акысы" жакшы чогулбагандыктан, ала албай жүргөнбүз. Долбоор тарабынан СПАнын жумушун жакшыртуу максатында компьютер алынып берилип, жумуштар кыйла жакшырды. Бүгүнкү күндө СПАда аткарылып жаткан жумуштардын баары компьютер менен болуп жатат.

Ал эми СПАнын директору Жолболдуев Акылжан мырзанын өзүндө да жакшы жакка өзгөрүүлөр болгонун айтат: "долбоорго чейин менин ишке кызыгуум жок болуп, иштебей эле койсомбу деп ойлонуп жүргөм. Долбоор келгенден кийин бир кыйла түшүндүрүү иштери жүрдү. СПАнын түзүмү боюнча кенен маалыматтар айтылды. Ошону менен бирге СПАнын өзүн-өзү баалоо да биздин жумушка болгон кызыгуубузду арттырып койду. Себеби элдерге канал тазалоо, оңдоп-түзөө иштери акчаны өз убагында төлөө боюнча да айтылып, келишимдер ар жылы сөзсүз түзүлүшү керектигин суу пайдалануучулар билгенден кийин бизге кыйла жеңилдиктер болду. Мына бүгүнкү күндө каналдар бетондолуп, элден жакшы ой-пикир, сөздөрдү угуп, жаңы техникалар келип, ишке болгон кызыгуум пайда болду.

2022-жылы СПАнын жалпы жыйыны болду. Биринчи жолу СПАнын Жалпы Чогулушу мыйзамдын негизинде, чакыруулар таркатылып, жаңы шайланган зондук өкүлдөрдүн катышуусунда болду.

АӨнүн да СПАга болгон колдоосу жакшы. Буга чейин 86000 км аралыктагы арыкты порталга берип, трактор менен тарттырып берген. Быйыл дагы 580 000 сомго АӨ жардам сурап кайрылдым анын ичинде 5 куур долбоорго кирди. Эми кеңештин чечимин күтүп жатабыз".

Азыркы күндө тариф - 1 га:

1. Буудай - 600 сом.
2. Арпа - 600 сом.
3. Жүгөрү - 700 сом.
4. Беде - 850 сом.
5. Шалы - 2600 сом.
6. Жашылча - 1600 сом.

Буга чейин "сугат сууга кызмат акысы" 60-65% өндүрүлсө, быйыл 90%га жеткендигин баса белгиледи.

Мырзамидин МАМАДИЕВ,
долбоордун консультанты.

Урият айым – ТАЗА СУУ

Урият эже 57 жашта, Багыш Айыл Аймагынын тургуну. Кесиби боюнча башталгыч класстын мугалими. АСОППВда 2013-жылдан бери иштейт.

Таза суу системасы негизи оор система. Мен бул ишканага келген учурда, ишкананын 280 миң карызы бар экен. 2014-жылы дагы бир адис алып келип, экөөлөп акчаларды жыйнап, ишкананы карыздан кутултуп койдук.

2014-жылы август айынан баштап – 100 даана суу өлчөгүч орноттук. Сафаровка-Сары-Булак айылдарында, азыркы учурда 80ге жакыны иштеп жатат.

Бул ишканага кандайча келип, иштеп калдым? Бала чагымда сайдын боюнда жашайт элек. 1 челек суу алып келсек, жарымынан азыраагы кум, бетинде кызыл ылай, анын үстүндө суу болот эле. Ошол учурларда аябай таза суу ичкенге зар элем. Ошондо үйүмдүн алдынан таза суу чыгып турса деп кыялданчумун. Турмушка чыккан айылда таза суу бар болчу, кийин суу тартыш болуп, кудук кылып алдык. Азыр да суу чыгат бирок 1 жумада 1 жолу.

Ошентип жүрүп ушул жерде таза суу менен иштеген ишкана бар экен деп угуп калып эле келип сүйлөшүп кирип калгам. Айлыгы деле аз эле. Эл үчүн иштеп жатабыз, элдерге таза суу келсин, таза суу ичишсин деп.

Силердин долбооруңар келгенде аябай кубандым. Менин үнүмү да уга тургандар бар экен деп. Анткени азыркы учурда айылдарга суу өлчөгүч орнотпосок суу тартыштыгы боло бер-

рет. Бирок бул суу өлчөгүчтөрдү да орнотобуз дегенде аябай көп тоскоолдуктар болду, эл түшүнүшпөйт же кудукчаларды казышпайт. Заңгыраган үйлөрү бар ошол 1,2 м кудукча казуу кыйын болду.

Бирок сиздердин жана АӨ жардамы менен түшүндүрүү иштери жүргөндөн кийин, эл дагы кичине кыймылдап калышты.

Эски кытай суу өлчөгүчтөрү менен жаңы акылдуу суу өлчөгүчтөрдүн айырмасы айбай чоң экен. Эски суу өлчөгүчтөрдү текшергени барганда аябай кыйналчумун. Мисалы, кээ бирлери аябай чуңкур казып коюшкан. Жамгыр, кар жааган учурларда ылай болуп, көрсөткүчүн чуңкурга түшүп жазып чыгат элем. Ал эми акылдуу суу өлчөгүч андай эмес, телефон менен эле дарбазасынын жанынан жазып кете берем.

Сууга болгон төлөмгө келсек, мурда аз ичкени да, көп ичкени да, 1 тоогу бары да, 100 кою бары да 170 сомдон төлөчү. Ал эми азыр ким канча ичкенине жараша төлөп калды. Мисалы, 1 үй-бүлө 2,5 айга 80 сом төлөдү, өздөрү да таң калышты.

Келечекте акылдуу суу өлчөгүчтөрдү орнотуу менен сууну үнөмдөп, жаңы участкаларга да суу берсек деп ойлоп жатабыз.

Зейнегул ТОКТОНАЛИЕВА, долбоордун консультанты.

Европа Биримдиги менен биргеликте каржыланат

германия
Кызматташтыгы
DEUTSCHE ZUSAMMENARBEIT

Аткаруучу:

giz Deutsche Gesellschaft für Internationale Zusammenarbeit (GIZ) GmbH

АСООППВ «Кок-Артская долина»

Көрсө алгач элдин аң сезимин ойготуп, окутуулардан өткөрүү керек экен...

АСООППВ «Көк-Артская долина» 2001-жылы АБР (Азиатский Банк Развития) Мамлекеттик долбоору тарабынан уюштурулган. Ошол жылы мамлекет тарабынан "Кыргызстандын бардык айылдары ичүүчү таза суу менен камсыз болушу керек", деген буйрук чыгып, долбоорлор жазылган. Биз да ошол кезде Ассоциация болуп түзүлүп калганбыз.

Ассоциациянын курамына – "Багыш-Тазалык Таза Суу", "Сафаровка-Сары-Булак", "Кок-Артская долина" жана "Курманбек-500" СООППВлары кирген.

АСООППВнын жетекчиси болуп мен дайындалгам. Таза-Суу линиясында башынан баштап иштегеним үчүн менчелик жакшы билген адам болбосо керектир.

111 км аралыктан линия тартып, суу алып келүү канчалык азап, канчалык эмгек, канчалык күч жана аракет. Ысык, суукка карабай элди суу менен камсыздоого аракет кылабыз. Сууну алып келүү өтө кыйын, аны билбегендер, "өзү агып келип жаткан сууну сатып жатасыңар" деп жанды кашайтышат.

АБР тарабынан бир канча жумуштар бүтүрүлгөн. Андан кийин да канчалаган жумуштар болду. Азыр өзүңөр билесиңер бардык нерсенин мөөнөтү болгондой, ошол куурлардын да мөөнөтү жетип калгандары да бар. Суу чыңалып келгенде куурларды жарып кетет. Аларды жамап коюп, иш алып барып жатабыз.

2020-жылы Багыш айылдык аймагына GIZ уюмунун "Тараптардын диалогу жана кызматташуусу аркылуу жергиликтүү жа-

мааттарды туруктуу өнүктүрүү" долбоорунун алкагында суу жетишсиз айылдарды таза суу менен камсыз кылып, баарына бирдей суу жеткирүү максатында чакан долбоор жазылган.

Азыркы учурда бизде суу бар, бирок баарына жетишсиз. Себеби сууну резервуардан коюп жибергенде биринчи айылдын эң төмөн жагына тээп кетет да, алар болсо каалагандай колдонушуп, сууну ачып коюшат. Ошентип айылдын жогорку жагында жашаган элге суу жетпейт калат. Баарына сууну бирдей жеткирүүнүн бир эле жолу, бардык айылдарга 100% суу өлчөгүчтөрдү орнотуу. Буга чейин деле суу өлчөгүчтөрдү коюп көргөнбүз, бирок элдин сууга болгон мамилесинин төмөндүгүнөн алардын көпчүлүгү жок болуп кеткен.

Ал эми азыркы учурда долбоордун колдоосунда акылдуу суу өлчөгүчтөр алынып, орнотулуп жаткан учур. Долбоор алкагында ЖА АККнын, АӨ жардамы менен түшүндүрүү иштери, окутуулар жүргөндүгүнө байланыш-

туу, элдин сууга болгон көз карашы, психологиясы бир канча жакшырды. Суу өлчөгүчтөрдүн сууну үнөмдөп жатканы азыр эле билинип жатат. Азыркы учурда болгону 180 даана гана суу өлчөгүч орнотулду. Ошого карабастан, азыр суунун басымы көбөйүп, суу фонтан болуп чыгып атат. Резервуардагы суу 1 күндө түгөнүп калат эле. Эми болсо жарымы гана иштетилди. Эгер Багыш АӨдө 100% суу өлчөгүч орнотсо суубуз ашып, кошуна АӨдү да суу менен камсыз кылууга мүмкүнчүлүк болот, менин келечектеги планым дагы ошол.

Ассоциациянын жалпы 1089 абоненти бар, анын ичинен долбоорго чейин 120 абонентинде суу өлчөгүч бар болгон. Учурда 391 абоненттин үйүнө суу өлчөгүчтөр коюлган. Долбоор бүткөнгө чейин 1000 абонентке суу өлчөгүч орнотуу пландаштырылган.

Дагы бир айта кетчү нерсе, бизге келип жаткан суу мөңгүнүн суусу, минералдарга бай, фильтрациядан өткөн суу, ден соолукка жагымдуу.

Элди сууну сарамжалдуу пайдаланууга чакырып кетем!

Турусбек ТУМЕНБАЕВ, «Кок-Артская долина» АСОППВнын жетекчиси.

Көчөттү туура отургузуу маанилүү

▲ Көчөттүн даректүү сортторун тандоо, көчөттү экпестен туруп, мүнөздөмөсүн билүү, кандай түшүм алаарын түшүнүү зарыл.

▲ Көчөттү көчүрүү – көчөттүн уйку мезгилинде жүргүзүлүүсү зарыл (күзүндө көчөттөр тыныгууга киришет, аны уйку мезгили деп коёт).

▲ Көчүрүлгөн көчөттөргө – үшүккө урунуудан, күндөн, шамалдан зака жеп калбоосу үчүн, өтө маани берип, аны алдын алуу зарыл.

▲ Көчөттү отургузаардан алдын, жерди пландаштырып алуу керек. Ал үчүн сугат суу жетиштүү, топурактын асылдуулугу жогору жерлерди тандап алуу шарт.

1. Көчөт отургузууга жерди терең жана кенен казуу керек. Кеминде аянты 50 см x 50 см, тереңдиги дагы 50 см болушу зарыл.

2. Көчөттү отургузаарда тамырчалар узун болсо, учтарынан кыркып кыскартуу зарыл. Көчөттүн шактарындагы кыркып кыскартып, ашыкча шак калтырбоо керек. Мунун мааниси – суу жогору көтөрүлгөндө ашыкча шактарга тамыр сууну жана андагы азык-заттарды толук кандуу жеткирип бере албайт. Мындан сырткары, ашыкча шактар шамал болгон учурда, тамырды козгоп, абанын чуңкурчага кирип калуу коркунучун туудурат.

3. Казылган чуңкурчага көчөттү отургузганда тамыр жана сабактын ортосундагы шакекчесин 5 смден терең көмбөш керек. Себеби, тамыр шакекчеси терең көмүлгөн мөмөлүү дарак жакшы түшүм бербейт.

4. Көчөттү топурак салып отургузгандан кийин, топуракты тебелеп таптабоо керек.

5. Көчөттү отургузаары менен суу куюу зарыл. Суу куйгандан соң, топурактагы аба жогору чыгып кетет да суу менен толук камсыз болууга шарт түзүлөт.

6. Көчөткө суу куюлган соң, топурактын бетин органикалык жер семирткич (компост, чиринди, жалбырак, майда чырпыктар ж.б.) менен мулчалоо зарыл. Бул топурактын бетинин жарылып кетүүсүнөн жана суунун тез бууланып кетишинен сактайт.

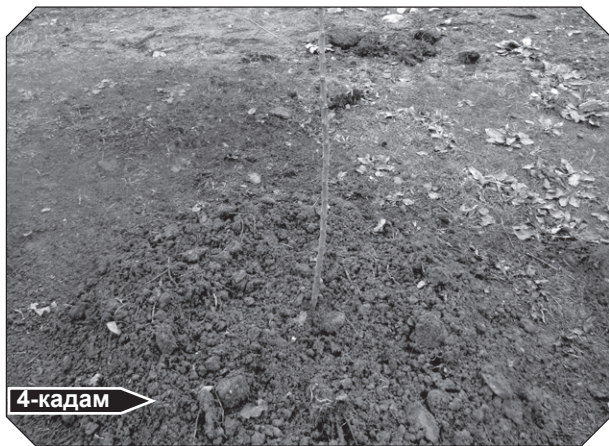
1-кадам

2-кадам

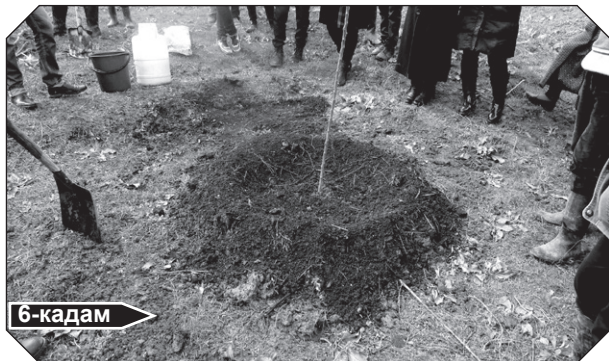
3-кадам

4-кадам

5-кадам

6-кадам

Дыйканчылык менен киреше табам дегендер үчүн ЖА АККдан баалуу кеңеш. Урматтуу жаңы үйрөнчүк дыйкандар, Сиздер үчүн көчөткана жасоону сунуштайбыз!!!

Көчөт өстүрүп киреше тапса болот!

Жашылчалардын көчөттөрүн сатып алып отурбастан, өзүңүз көчөт өстүрүп, ал тургай көбүрөөк өстүрүп кошумча пайда табууну көздөсөңүз, үй-бүлөлүк бюджетке кошумча киреше болоруна шек жок.

Көчөткана (парник) - жашылча жана гүл көчөттөрү өстүрүлүүчү курулма. Өсүмдүктөрдүн эрте, кеч жана убагында өстүрүлүүчү түрлөрүнө арналып, бир аз чуңкурураак же түз жерге, чыгыштан батышты карай узатасынан курулат.

КӨЧӨТКАНА ЭГИЛЕ ТУРГАН АЯНТТЫ ТАНДОО:

▲ Көчөткана саздуу эмес, нымдуулугу аз жайда курулганы оң. Канчалык кургак жер болсо, ошончолук жакшы болот.

▲ Дарак, бадал жок, күн жакшы тийген жерде болушу зарыл. Жарык көп болсо, ошончолук жакшы.

▲ Шамал күчтүү тийген жер да туура келбейт.

▲ Тегиз жерде жайгашуусу зарыл, болбосо бир тарапты карап суу агып кетет, муздак абанын жылышы да күтүлөт.

▲ Көчөткана - сиз жашаган үйгө жакын жайгашканы зарыл! Себеби керектүүлөрдү ташып жеткирүүгө жана кароого ыңгайлуулук түзүлөт (үйдөн алыс болсо, ошончолук кооптуу).

КӨЧӨТКАНА ДАЯРДООНУН КАДАМДАРЫ:

Аянтын аныктоо:

▲ Туурасы 1-1.20 метр болушу керек. Себеби, төмөнкү жумуштарды аткарууга ыңгайлуу: сугаруу, кошумча азык берүү, отоо иштерин жүргүзүү, ж.б.

▲ Узундугу - канча даана көчөт өстүрүүгө байланыштуу болот.

▲ Тереңдиги 25 см казылат.

Негизин даярдоо:

▲ Темир күрөктүн башынча казылат.

▲ Калган топурак тырмооч менен майдаланат жана чоң одоно кесектери алынып ташталат.

▲ Калган топурак майдаланып, тегизделет.

▲ Кум себилет (кум көчөт-кө жылуулук берип турат).

ЧИРИНДИНИ КОЛДОНУУГА ДАЯРДОО.

▲ Чиринди 0.5x0.5 см өлчөмдөгү көзөнөгү бар сетка менен эленет. Мындай жол менен ири чиринди (грубый фракция) даярдалат.

▲ Даярдалган ири чиринди 5 сантиметр калыңдыкта, тегиз төшөлөт.

▲ Чириндинин майда фракциясы даярдалат. Бул турмушта колдонулуп жаткан калбырдын (көзөнөктүү элек) жардамында эленип алынат.

▲ Даярдалган майда фракциядагы чиринди 1-1.5 сантиметр калыңдыкта салынат.

▲ Үрөн себүүгө даяр болду.

КӨЧӨТКАНАНЫН ҮСТҮН ЖАБУУ

▲ Зым же чырпыктан ийип, догоо даярдалат.

▲ Үстүнөн пленка жабылат.

Бул көчөткананы фермерлерибиз мурдатан эле колдонуп келишкен. Күн бир аз жылып, түнкүсүн суу тоңбой калганда курулат. Күндүн нуру менен жылыт. Бул жөнөкөй болуп, көп каражатты талап кылбайт. Жерди тегиздеп, туурасы 1,5 метр аралыкты өлчөп, узундугу 2 метр болгон жер аянты даярдалат. Ал тыттын же талдын бутактарын ийип, догоо жасап, көчөткананын эки чеке-сине сайылат. Догоолордун аралыгы - 0,5 м түзөт. Тегизделген көчөткананын ичине 10 см калыңдыкта топурак, 10 см калыңдыкта чиринди салынып, үрөн себилет. Анан пленканы жаап, чекелери топурак менен көмүлүп коюлат.

Бул көчөткананын өзгөчөлүгү - кыска мөөнөттө, тез курулат.

ҮРӨНДҮ СЕБҮҮГӨ ДАЯРДОО

Үрөндөр намакеп сууда иргелет. Ал үчүн аш тузунун 5%дуу эритмеси пайдаланылат. 1 литр сууда 5 г «1 чай кашык» аш тузу эритилет. Уруктар эритмеге салынып, 5-8 минутанын ичинде аралаштырылып турулат. Акырындап уруктар суу түбүнө чөгөт.

Кээ бир уруктар калкып калат. Чөккөн уруктар таза, чөкпөгөнү жараксыз деп эсептелинет. Мындай иргөөдөн кийин уруктар таза сууда жакшылап жуулат. Үрөн менен кошо ар кандай илдеттер келиши мүмкүн. Ошондуктан үрөндү себүүдөн мурда марганцовканын 1% эритмеси менен иштөө берилет. Бул эритмени даярдоо үчүн 200 г сууга 2 г марганцовка кошулат. Бул эритмеде үрөн 20 мүнөт кармалат. Андан соң таза суу менен жуулат. Помидордун 1000 даанасы - 3 г чыгат. Ошондо 1 м² аянтка орточо 3000 даана үрөн себилет же 10 г үрөн пайдаланылат.

ҮРӨНДҮ СЕБҮҮ

Жакшылап суу себилип, нымдалган чириндиге өнүп калган үрөн себилет.

Анын үстүнөн күкүрттүн таякчасын көмгөндөй кылып чиринди себеленет. Үрөндү себүү мөөнөтү көчөттү эгүү мөөнөтүнө байланыштуу

болот. Демейде көчөт 50-55 күндө даяр болот. Үрөн себилгенден кийин 0,5 см калыңдыкта чиринди себеленет, үстү тегизделет. Себилген үрөндүн үстүнө пленка жабылып коюлса, ным жана ысык жакшы сакталып, бир кылка тегиз өнүп чыгат. Нымдуулугу 80% болгону максатка ылайыктуу. Үрөн өнүүсү үчүн эң оптималдуу температура 20-25°C түзөт. Помидор көчөтүн өстүрүүдө эң негизгиси - бул көчөттөрдүн өнүп чыгуу мезгили. 24-25°Cда көчөттөр 4-5 суткада, 20-22°Cда 6-7 суткада жерден кылайып көрүнөт.

Көчөт өнүп чыкканда жарык менен камсыз кылуу зарыл. Температура күндүзү 12-15°C, түнкүсүн 8-12°Cга чейин төмөндөтүлөт. Мындай режим көчөттөрдүн таза, бакубат болушун камсыздайт жана ак өзөк болуп узарып кетүүдөн сактайт. Өнгөн үрөн 5-7 суткадан соң жогорулайт. Күн ысып, чайыттай ачык мезгилде 20-26°C, күн бүркөө убакта 17-19°C, түнкүсүн 8-12°C болот. Эртең менен жылуулугу 20°C таза арыктагы суу лейка менен күн сайын же күн алыс берилет. Мындай нымдуулуктун сакталышы көчөттөрдүн жакшы өрчүшүн, тамыр системасынын кең жайылышын камсыз кылат. Көчөттөр чын жалбырак чыгарганда Превикурдун 0,01% эритмесин чачуу тамыр илдетинен сактайт. Арадан 3-4 күн өткөрүп, кошумча азык зат берилсе көчөттүр чыңалат.

Көчөткананын ичиндеги аба алмашуусуна, нымдуулуктун сакталышына көңүл буруу зарыл. Анткени аба өтө ысып кетсе, көчөттөрдү күйгүзүп коёт. Эгерде нымдуулук нормадан ашып кетсе көчөттөр илдетке чалдыгат.

Ошондуктан парниктин астын жана арткы тарабын ачып, шамалдатып туруу керек. Көчөткананын ичине тамчы түшпөш үчүн пленканын астынан дагы бир катар пленка тартуу керек. Ошондо үстүнкү пленкадагы тамчыпар астынкы пленкага түшүп, четке агып кетет.

ЭСКЕРТҮҮ:

Көчөт өстүрүүдө сапаттуу үрөн тандасаңыз утасыз!!! Анткени сапаттуу үрөн көп түшүм берет, илдет-зыянкечтерге туруктуу келет!!!

Сапаттуу үрөндөрдү ЖА АККнын башкы кеңсесинен сатып алсаңыздар болот.

Сурап билүү үчүн чалыңыздар: 0704-03-01-02.

ЖА АКК

ЭСКЕРТҮҮ:

Жогорудагы кадамдар толук аткарылгандан кийин, талапка ылайык көчөттөрдү өзүнүн нормасында, өз убагында сугаруу жана азыктандыруу зарыл.

ЖА АКК

Малчы-фермерлердин эсине!

Малдарды жайытка даярдоодо март айынан кечикпе!

Март айынын акырынан, же апрель айында колдогу малдар жазгы жайытка айдап баштайт. Жайыттар бизде бөлүнгөн эмес. Ошол себептүү жазгы жайытка чыккан мал башка көп малдар менен аралашат. Ошондуктан малдарды жазга карата эмдөө иштерин тез арада, март айынын ичинде негизинен толук бүтүрүүсү керек болот. Ооруларга каршы эмдөө иштери февраль айында эле башталган.

Февраль-март айларында малдарды сибирий кулгунасы, шарп, кара сан, бруцеллез, чечек (оспа) ооруларына каршы эмдөөлөрдү өткөрүү зарыл. Эске алчу нерсе, ар бир эмдөөнүн аралыгы 14-21 күн болуусу керектигин эске алуу керек. Анда короодогу малдарды март айынын башынан баштап, дарылоо интервалдарын так сактап, жазгы жайытка малдын чыгуусуна чейин малдардын бардык түрлөрүн эмдетип, үлгүрүп калуу керек.

Апрель айында малдын ички паразиттери не каршы эмдөөнү өткөрүү зарыл.

ЭПИЗООТОЛОГИЯСЫ:

Шарп менен жашына карабастан көбүнчө бодо мал ылаңдайт, кой-эчкилер жана жапайы ача туяктуулар азыраак жабыр тартышат. Ылаң төл арасында өтө оор өтүп, чыгаша көп болот. Кыргызстандын шартында шарп эпизоотиясы адегенде бодо малдан башталып, андан кийин кой-эчкилерге жугат.

Ылаңдын негизги булагы дарттуу мал. Бирок сырткы чөйрөгө ооздо жана башка жеринде пайда болгон ыйлаакчалардын сары суусу, сүтү, сийдиги менен бөлүнүп, жем-чөптү, төшөлгүнү, шаймандарды, фермерлердин кийим-кечелерин булгап, анын кеңири тарап кетишине шарт түзөт.

КЛИНИКАСЫ:

Ылаңдын букма мезгили 2-7 күнгө созулат, кээде 21 күнгө чейин жетиши мүмкүн. Бардык айыл чарба малдарында оорунун клиникалык белгилери бирдей болот. Ылаң өтө тез өөрчүйт. Дарттуу малдын денесинин жалпы температурасы 40°C чейин көтөрүлөт, шайы бошоп, чөп жебейт. Дарттанган жерлеринде ыйлаакчалар пайда болгондон кийин температурасы алгачкы калыбына келет.

Шарп ылаңы уйларда башка малдардан айрымаланып өзгөчө өтөт. Биринчиден, ооздун жылжып челинде андан кийин желинде, муундарында жана салаларында ыйлаакчалар пайда болот, оозунан шилекейи чубуруп агат. Ылаңдаган саан уйлардын желини дээрлик жараланат, сүтү азаят. Бооз уйлар ылаңдаса, көпчүлүгү музоо салат. Бодо малда да шарп ырбаак же ыр-

баак эмес формада өтөт. Ылаң ырбап өткөндө дартка чалдыккан музоо-лордун, торпоктордун көпчүлүгү өлүмгө учурайт. Ырбаак эмес формасында өткөндө ылаңдаган мал тез эле айыгып, көп чыгымга учурабайт.

ДИАГНОЗ:

Шарп ылаңын өз убагында байкап, тезинен диагноз коюу чоң мааниге ээ. Анткени бул ылаң өтө жугуштуу болгондуктан, тезинен көп малга жугуп, кеңири тароо коркунучун туудурат. Ылаңдын диагнозу клиникалык жана эпизоотологиялык маалыматтардын негизинде коюлуп, лабораториялык изилдөөлөр менен ырасталат.

ИММУНИТЕТ:

Шарпка каршы бир нече вакцина колдонулат. Алардын вирусту козгогон тиби аныкталгандан кийин гана колдонууга болот. Ошого жараша вирустун бир тибине каршы даярдалган вакцина колдонулат. Вакцинаны теринин алдына куят. Иммуниетет 2-3 жумадан кийин пайда болуп, 6 айга чейин созулат.

АЛДЫН АЛУУ:

Шарптын кеңири тарап кетишине жол бербөө үчүн биринчи эле ылаңдаган малды өз убагында аныктап, андан кийин ал чарбадан башкаларына тарап кетпегендей натыйжалуу чараларды колдонуу зарыл. Шарп ылаңы аныкталар замат чарбага карантин жарыяланат. Карантин убагында башка жакка мал чыгарууга, короого мал алып келүүгө тыюу салынат. Шарп чыккан чарбага келүүчү жолдорду бекитип, айланып өтүүчү жолдорду белгилейт. Чарбадан бардык ылаңдаган мал өзүнчө топко бөлүнүп, дарылоого алынат. Алар менен иштеген жумушчулар, ветеринардык кызматкерлер, халаттар, бут кийимдер жана керектүү дарылар менен толук камсыз болууга тийиш. Ылаңдуу пункттан карантинди бардык ылаңдаган мал толук айыккандан же союлуп жок болгондон 21 күн өткөндөн кийин алат.

Бахтияр НЕМАТИЛЛАЕВ,
ЖА АККнын ветеринар-консультанты

ШАРП

ШАРП— өтө коркунучтуу, курч өтүүчү ача туяктуу жаныбарлардын вирустуу ылаңы. Ылаң калтыратмага чалдыктырат жана ооздун былжыр челин, желиндин жана буттардын терисин ылаңга дуушар кылышы менен мүнөздөлөт.

ЫЛАҢДАТКЫЧЫ:

Курамында РНК болгон риновирустардын уруусуна кирген, филтёрден өтүп кетүүчү өтө майда вирус.

Шарпты козгоочу вирустардын иммунологиялык касиеттери боюнча бири-биринен айырмаланган 7 тиби белгилүү.

Шарп оорусу айлана-

чөйрөнүн ыңгайсыз шарттарынын таасирлерине өтө туруктуу келет. Мал сарайларда 17-30 күнгө, күзүндө жыйылган чөптө жазга чейин, тоңгон кыкта 156-168 күнгө чейин ылаң козголуучу жөндөмдүүлүгүн сактайт. Ылаңдаган койдон кыркылып алынган жүндө 8-10 күн сакталып, 50 күнгө чейин вирулентүүлүгүн жоготпойт.

КУТУРМА

КУТУРМА – СҮТ ЭМҮҮЧҮЛӨРДҮН ВИРУС КОЗГОГОН, БОРБОРДУК НЕРВ СИСТЕМАСЫН ЖАБЫРКАТКАН БЕЛГИЛЕР МЕНЕН КОШТОЛГОН ТЕЗ ӨТҮҮЧҮ ӨЛҮМ МЕНЕН АЯКТООЧУ ООРУ.

Кутурма ылаңынын жаратылыштагы таркатуучу жана сактоочу булагы болуп жапайы жырткыч айбандар (карышкыр, түлкү, чөө ж.б.), жолбун иттер, мышыктар эсептелет. Вирустун таза организмге кирүүчү негизги жолу болуп, ылаңдаган жандыктын тиштеген жери саналат. Кутурма менен ооруган жандык тиштегенде, вирус анын шилекейи менен кошо башка организмге өтүп оору козгойт.

Кутурма ылаңынын негизги алып жүрүүчүлөрү жапайы айбандар болгондуктан, бул оору жаратылышта чордону бар инфекцияларга кирет.

Короочу иттер кутурма ылаңынын негизги жуктуруучусу болушат. Кутурмадан өлгөн адамдардын 95% иттин тиштегендигинен болууда.

Кутурган иттер адам баласына оор жаракат алып келип көпчүлүк учурда өлүмгө алып келет. Кутурма ылаңынын козгогучу узак убакытка чейин жолбун иттер арасында жашашы мүмкүн. Көп учурда айыл чарба малдары кутурган айбандардын курмандыгы болушат.

Кутурма оорусу олуттуу экономикалык зыян алып келет. Бүткүл дүйнөлүк саламаттыкты сактоо уюмунун (ВОЗ) эсептөөсү боюнча, кутурма оорусунун бир жылдагы дүйнөлүк экономикага алып келген зыяны 1 миллиард доллардан ашат. Буга жандыктардын жана адамдардын өлүмүнө байланышкан жана профилактикалык иш-чараларды, чектөөлөрдү (ограничение) өткөрүүгө кеткен чыгымдар кирет.

Кутурма менен ылаңдаган иттерди дарылоо иштелип чыга элек. Ылаңдаган иттерди тезинен жок кылуу керек. Кутурмага бир аз эле шек туулса ветеринардык врачка кайрылуу керек, эгер кутурмага коюлган диагноз такталса, иттин ээси ооруканадан кутурмага каршы эмдөө курсунан өтүүгө тийиш.

ЖАНДЫКТАР ТИШТЕП АЛГАН АДАМДАРГА ЖАСАЛУУЧУ БИРИНЧИ ЖАРДАМДАР:

▲ Тиштелген жаратты самындап жууп, андан кийин 70% спирт же 5% йод менен сүртүү;

▲ Эгер жараат тешилген же терең тилинген болсо, жарааттын ичине самындуу сууну резина катетрдин жардамы менен куюп жакшылап жууп, андан соң 70% спирт же 5% йод менен сүртүү керек;

▲ Эгер жараатта үзүлгөн тери же жанчылган ткандар болсо, 3 күн бою күйгүзүүгө, хирургиялык жол менен алып салууга, кесүүгө ж.б. жасоого болбойт.

▲ Эгер ит малды же адамды себепсиз тиштеп алса, ал ит тезинен өзүнчө бөлүнүп кармалат жана аны ветеринар 10 күнгө чейин көзөмөлгө алат. Эгер бул убакыттын ичинде, ал итте кутурманын белгилери билинбесе

аны кутурмадан таза деп эсептейт. Ал эми ит тиштеген адам ит тиштээр менен дароо ооруканага кайрылуусу зарыл, эгер тиштеген ит кутурмадан таза болсо ал адамга эмдөө токтотулат.

▲ Эгер тиштеген ит табылбай калса, же итте кутурманын белгилери (агрессия, шилекейинин куюлушу ж.б.) байкалса, анда жапа чеккен адамга дароо эмдөө иштери жасалат.

▲ Ал эми адамды жапайы айбандар, келемиштер, жарганат ж.б. айбандар тиштеп алса, ал адам тезинен ооруканага кайрылып кутурмага каршы эмдөө жасатууга тийиш.

Э. КАЗБЕКОВ,
ЖА АККнын мал чарбасы боюнча адиси

Европа Биримдиги менен биргеликте каржыланат

германия
КЫЗМАТТАШТЫГЫ
DEUTSCHE ZUSAMMENARBEIT

Аткаруучу:

giz Deutsche Gesellschaft für Internationale Zusammenarbeit (GIZ) GmbH

Үрөн коромжуга учурабайт экен

Убактым үнөмдөлдү

ЖАКЫПОВА Калтар айым, Жалал-Абад облусунун Сузак районуна караштуу Көк-Арт айыл өкмөтүнүн Жерге-Тал айылынын тургуну.

Иштеген адамдар үчүн эң ыңгайлуу ыкма экен. Жолдошум экөөбүз тең иштеген үчүн үрөн сатып кел, трактор тап, айдат, малалат деген көйгөйлөр жок болуп калат экен. Финансы жактан да каржа-

лып, убагында үрөнгө, соляркага акча таппай калабыз. Ошондуктан ушул долбоордун адистеринин сунушун угуп, дароо эле биз эгебиз деп жазылдык. Үрөнүн, дарысын 50% төлөп, калган пайызын буу-

дай бышканда бере турган жери карапайым калк үчүн жакшы мүмкүнчүлүк экен. Агрономдор келип буудайдын өсүшүн, жердин кыртышын текшерип, кеңештерин берип жатышты. Айыл өкмөттөгү аялдарды «Түз себүү» технологиясын пайдаланып, буудай сээп, түшүм алганга чакырып кетет элем.

БАКИРОВ Адилбек мырза, Жалал-Абад облусунун Сузак районуна караштуу Көк-Арт айыл өкмөтүнүн Жалгыз-Жаңгак айылынын тургуну.

«Түз себүү» ыкмасын пайдаланып, 3 жылдан бери буудай өстүрүп келем. Алгач «кантип эле жерди айдабай сепсе түшүм болмок эле», - деп ишенген эмесмин. Тобокелге салып септим эле, биринчи жылы 30 ц, экинчи жылы 35 ц түшүм алдым. Быйыл да жакшы түшүм алам деп күтүп жатам. Бирок быйыл кыш кеч келип, мал улам буудайдын чыкканын жеп койду, кандай болоор экен деп турам. Алар берген дарыга кошуп, өзүм да көң чачтым.

«Эл эмгегин-жер жебейт дегендей» түшүм жакшы болууда. Дагы бир артыкчылыгы буудайдын саманы жерде калып чирип, жерге эки эсе азык болот экен. Буудайдын сабактары да жоон, бою бийик болуп саманын да жакшы алдык. Кеткен чыгымды саманы эле актап койду. Айдап сепкенде үрөндүн көбү жердин бетинде калып, канаттуулар жеп кетет. Ал эми бул ыкмада үрөндүн баары көмүлүп кеткендиктен, үрөн да үнөмдөлүп жатты. Бардык жагынан алып караганда, дыйкандарга пайдалуу ыкманы алып келишкен экен ЖА АККнын жамааты.

Аз үрөн сээп, мол түшүм алдым

БАЛТАБАЕВ Абдыкаар мырза, Жалал-Абад облусунун Сузак районуна караштуу Кызыл-Туу айыл өкмөтүнүн Орто-Азия айылынын тургуну.

Үрөн менен аммофосту бир учурда, бирге сээп кеткендиктенби, түшүм аябай жакшы болду.

Жылда жериме 1-1,6 т арпа сээп, эң жакшы алды дегенде 15 т түшүм алчу элем. Былтыр «Түз себүү» технологиясы менен сепкенде 1,1 т арпа үрөнү кетти. Жылда 1,6 тонна эксем, эми

таптакыр эле аз эгилип калды, кандай болот», - деп кыжаалат болдум. Чыгышы деле жакшы чыкты. Түшүмдү жыйнап жатканда комбайнчылар да «ушул тегеректе сиздикиндей арпа болгон жок», - дешти.

Натыйжада 18 т арпа алдым. Демек түшүм гектарынан 27 центнерден айланды.

Дегеле мага ушул технология жакты. Окудук, тажрыйба алмашууларга барып жаттык, билимбиз өстү. Түз себүү технологиясы чындап жакты. Агрономдору келип кеңеш берип турат экен. «Түз себүү» технологиясын колдонуп, арпа-буудай сепкиле деп элге сунуш киргизип жатам.

Бул технология кыртышты жакшыртат экен

АПЕШОВА Гүлкан айым, Жалал-Абад облусунун Сузак районуна караштуу Курманбек айыл өкмөтүнүн Таран-Базар айылынын тургуну.

Кайракы аянттар бош жатпай пайдаланылып жатканы жакшы болду. 2020-жылы 3-апрелде эким, 20 ц арпа алдым. Өндүрүштүк каражаттарды, техника издеп убара болбойт экенбиз, дыйкандарга түзүлгөн жакшы шарт деп эсептейм. Технология жөнүндө «Белес» гезитинен окуп калып сүрүштүрсөм, биздин өрөөндө пайдаланылып жатыптыр. Сураштырып, байланышып арпа эгип алдым. Жерден натыйжа чыгарам десең жер эч качан алдабайт.

Биздин Кыргызстандын климаты, жер кыртышы жакшы. Убагында мээнет кылсак, эч качан күйбөйбүз. Түз себүүнүн эң жакшы касиети жердин эң үстүнкү гумустуу катмарына үрөн түшөт экен. Үрөндү жыйнап алгандан кийин самандын калдыктарын калтырып, күздө үрөндү убагында сепсе түшүм жогору болот. «Түз себүү» технологиясы кыртышты сактоочу, калыбына келтирүүчү технология экенине баа бердим!